

PSIXOLOGIYA FANINING TARIXI

Abdaakimova Mamlakat Abdusamad qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Pedagogika fakulteti Amaliy psixologiya yo`nalishi

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya faning kelib chiqishi, fan sifatida shakllanishi va tarixiy nazariyasi to`g`risida so`z boradi.

Kalit so`zlar: psixologiya, mantiq, tadqiqot, psixika, taraqqiyot, jarayon, tafakkur, xissiyot, inson, faylasuf, antik davr.

Аннотация: В этой статье рассматриваются истоки психологии как науки, ее становление как науки и историческая теория.

Ключевые слова: психология, логика, исследования, психика, прогресс, процесс, мышление, чувства, человек, философ, античность.

Annotation: This article will talk about the origin, formation as a science and historical theory of psychology FA.

Keywords: psychology, logic, research, psyche, progress, process, thinking, feelings, man, philosopher, antiquity.

KIRISH

Psixologiya — inson faoliyati va hayvonlar xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, hislatlar to`g`risidagi fan. Psixologiyaning tadqiqot predmetiga sezgilar va idrok obrazlari, tafakkur va hissiyot, faoliyat va muomala kabi psixologik jarayonlar, kategoriyalar kiradi. Psixologiyaning asosiy vazifalari — psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishdan iboratdir. Mazkur vazifalar yechimini topishda psixologiya bir tomondan, biologiya fani sohalari bilan, jumladan, fiziologiya bilan, boshqa tomondan esa, sotsiologiya, pedagogika, madaniyat tarixi, mantiq hamda ijtimoiy fanlar bilan jips aloqaga kirishadi. Psixologiya eng awalo, psixikaning insonga xos shakli bo`lmish ong va o`zini o`zi anglashni tadqiq etadi.¹⁵

Antik davrdan boshlab psixologik bilimlar falsafa va tibbiyot fanlari negizida rivojlanib kelgan. Yunon shifokorlari Gippokrat¹⁶, Erasistrat¹⁷ psixikaning organi miya ekanligini bilganlar va inson jonini koinotning ashyoviy bo`lagi sifatida talqin qilganlar. Ularning g`oyalari Platonning jon abadiyligi to`g`risidagi ta`limotiga qarama-qarshi

¹⁵ Tokareva V., Talaba shaxsining axloqiy rivojlanish psixologiyasi, T., 1989

¹⁶ "Kitob al-Fusul" ("Aforizmlar")

¹⁷ Чешская национальная авторитетная база данных

qo'yilgan. Aristotel „Jon to'g'risida“gi asarida psixologik tushunchalar tizimini ishlab chiqdi.

O'rta asrlarda psixikaga nisbatan har xil ko'rinishdagi g'ayritabiiy qarashlar hukmronlik qildi. Shu tufayli psixologik bilimlar rivojlanmay qoldi. Ammo ba'zi faylasuflar va shifokorlar (Ibn Sino va boshqalar) asarlarida bu sohada olg'a qadam qo'yildi. Inson xususiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar qadimgi qo'lyozmalar, yodgorliklarda o'z aksini topa boshladi. Turli mamlakatlarda va shaharlarda tuzilgan akademiyalarda (Xorazm, Samarqand, Kiyev, Moskva va boshqa shaharlarda) psixologiya yuzasidan tinglovchilarga saboq berilgan.

Yevropa Uyg'onish davrida Leonardo da Vinchi, X. Vives kabilar psixologiya rivojiga o'z hissalarini qo'shdilar. XVIII asrga kelib M. V. Lomonosov¹⁸, A. N. Radishchev, G. S. Skovoroda, T. Gobbs¹⁹, B. Spinoza, G. Leybnits, J. Lokk, K. A. Gelvetsii, A. Golbax, D. Didrolar psixologiyada bir talay kashfiyot qildilar, uni amaliy ma'lumotlar bilan boyitdilar. Psixologiya XIX asrning 2-yarmiga kelib mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi. Nemis olimi V. Vundt Leypsigda 1879-yil dastlabki eksperimental laboratoriyani jihozlashga erishdi.

Psixologiya taraqqiyotida, umuman, XIX asrdagi eksperimentlar alohida ahamiyat kasb etdi. Bu davrda psixologik real voqelikni o'rganish uchun metodlar majmuasi qo'llana boshlandi: kuzatish, laboratoriya eksperimenti, tabiiy eksperiment, faoliyat natijasini tahlil qilish, ruhiy jarayonlarni modellashtirish genetik metodi, test, ekspert baholash, intervyu, anketa, so'rovnoma, tarjimai hol va hokazolar. XIX asr oxiri — XX asr boshlarida qator psixologik ilmiy maktablar, yo'nalishlar vujudga keldi: bixeviorizm, geshtaltpsixologiya, personalizm, freydizm va hokazolar. Psixologiyaning rivojiga I. M. Sechenov (psixikaning reflektor tabiati), I. Pavlov (oliy nerv faoliyati) ta'limotlari muhim hissa bo'lib qo'shildi. Rossiyada V. M. Bexterev eksperimental laboratoriya (Qozon, 1885), Harkov universiteti va N. N. Langening Odessadagi laboratoriyasi, G. Chelpanovning Kiyevdagi, S. Korsakovning Moskvadagi, keyinchalik V. M. Bexterev, A. Lazurskiy, A. Nechayevlarning Peterburgdagi, V. Chijning Yuryev (Tartu, Estoniya)dagi eksperimental laboratoriyalari psixologiya taraqqiyotiga alohida ta'sir o'tkazdi. 1912-yil Moskva universitetida Psixologiya instituti ochildi. Shu yilda I. A. Sikorskiy tomonidan Kiyevda jahonda birinchi marta Bolalar psixologiyasi instituti tashkil qilindi. XX asrning 1-yarmida Rossiyada K. N. Kornilov, Blonskiy va boshqalar dialektikaga asoslangan ilmiy psixologiyani yaratishga kirishdilar.

¹⁸ „Xotinning turklardan olinishi haqida“ dostoni

¹⁹ Гоббс, Томас / Б. Э. Быховский // Газлифт — Гоголево. — М. : Советская энциклопедия, 1971. — (Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров ; 1969—1978, т. 6).

Hozirgi zamon psixologiyasi ko'p tarmoqli psixologik bilimlar tizimidan iborat fan hisoblanib, o'zining tadqiqot predmetiga ega bo'lgan ko'plab sohalardan tashkil topgan: umumiy psixologiya, aviatsiya psixologiyasi, harbiy psixologiya, differensial psixologiya, psixofiziologiya, muhandislik psixologiyasi, kosmik psixologiya, huquq psixologiyasi, tibbiyot psixologiyasi, neyropsixologiya, patopsixologiya, pedagogik psixologiya, mehnat psixologiyasi, sport psixologiyasi, maxsus psixologiya, ijodiyot psixologiyasi, menejment psixologiyasi, marketing psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya, yosh psixologiyasi, tashkiliy psixologiya, din psixologiyasi, oila psixologiyasi, psixologiya tarixi, genetik psixologiya, amaliy psixologiya, eksperimental psixologiya, kasb psixologiyasi, psixolingvistika, siyosiy psixologiya va boshqa psixologiyaning tarmoqlarga ajralishining asosiy sababi uning tarkibida tatbiqiy sohalar vujudga kelishidir.

Psixologiya sanoatda, jamiyat boshqaruvida, ta'lim tizimida, sog'liqni saqlash, madaniyat, sport, transport, radio, televideniye va boshqa tuzilmalarda muhim masalalarni hal qilishda faol ishtirok qilmoqda. Psixologiya erishgan yutuqlari shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va ularni harakatga keltirishda alohida ahamiyat kasb qilmoqda hamda shu asnoda mehnat samaradorligini oshirishga ta'sir o'tkazmoqda. Zamonaviy psixologiyada elektron-hisoblash texnikasi, elektr va kimyoviy vositalar yordami bilan psixikani chuqur o'rganish kabilar qo'llanilmoqda.

Psixologiyada o'zini o'zi kuzatish (introspeksiya) metodi atrofida keskin bahslar davom etmoqda. Ba'zi yo'nalishdagi psixologlar uni tadqiqot o'tkazishning asosiy metodi deb ta'kidlasalar, boshqalari esa uning cheklanganligini e'tirof qiladilar, buning o'rniga obyektiv metodlardan foydalanishni tavsiya etadilar.²⁰Obyektiv metodlar tufayli psixikaning moddiy negizi aniklangan, inson ichki munosabatlari bilan subyektiv holatlar sababiy bog'liqligi yakka shaxsda, jamoada namoyon bo'lishi dalillangan. Jahon hamjamiyatida AQSH, Angliya, Fransiya, Germaniya, Rossiya, Shveysariya mamlakatlarida ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarida, universitetlarda psixologik izlanishlar keng ko'lamda olib borilmoqda.

O'zbekistonda psixologiya 1928-yildan e'tiboran hozirgi Milliy universitetda fan sifatida o'qitila boshlandi. 1929-yil Xalq maorifi komissarligi qoshida psixologiya laboratoriyasi ochildi. Keyinchalik pedagogika institutlarida psixologiyaning bir necha sohaları bo'yicha talabalarga bilim berila boshlandi. XX asrning 2-yarmida M. Vohidov, M. Davletshin singari mahalliy kadrlar yetishib chiqdi. Hozirgi davrda psixologiya fanlari doktorlari V. Tokareva, E. G'oziyev²¹, B. Qodirov, G'. Shoumarov, R. Gaynutdinov, V. Karimova²², Sh. Barotov, A. Jabborov, R. Sunnatovalar

²⁰ Davletshin M., Qobiliyat va uning diagnostikasi, T., 1979

²¹ Ergash G'oziyev.

²² Karimova V., Ijtimoiy psixologiya, T., 1994.

psixologiyaning umumiy psixologiya, pedagogik va yosh psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya sohalarini bo'yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirmoqdalar. Psixolog mutaxassislar tayyorlash va tadqiqot ishlari O'zbekiston milliy universiteti, SamDU, Farg'ona universiteti, Qarshi universiteti, Termiz universiteti bazalarida yo'lga qo'yilgan.²³ O'zbekistonda psixologik xizmat joriy qilingan va uning tarmog'i tobora kengayib bormoqda.²⁴

XULOSA

XX-asrning so'nggi o'n yilliklarida inson ongini o'rganishga fanlararo yondashuv bo'lgan kognitiv fanning yuksalishi kuzatildi. Kognitiv fan yana kognitiv psixologiya, tilshunoslik, informatika, falsafa, bixeviorizm va nevrobiologiya vositalaridan foydalangan holda "aql"ni tadqiqot mavzusi sifatida ko'rib chiqadi.

Tadqiqotning ushbu shakli inson ongini keng tushunish mumkinligini va bunday tushunchani sun'iy intellekt kabi boshqa tadqiqot sohalarida qo'llash mumkinligini taklif qildi.

O'zbekistonda psixologiya 1928-yildan e'tiboran hozirgi Milliy universitetda fan sifatida o'qitila boshlandi. 1929-yil Xalq maorifi komissarligi qoshida psixologiya laboratoriyasi ochildi. Keyinchalik pedagogika institutlarida psixologiyaning bir necha sohalarini bo'yicha talabalarga bilim berila boshlandi. XX asrning 2-yarmida M. Vohidov, M. Davletshin singari mahalliy kadrlar yetishib chiqdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1."Kitob al-Fusul" ("Aforizmlar").
- 2.Чешская национальная авторитетная база данных
3. „Xotinning turklardan olinishi haqida“ dostoni
- 4.Гоббс, Томас / Б. Э. Быховский // Газлифт — Гоголево. — М. : Советская энциклопедия, 1971. — (Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров ; 1969—1978, т. 6).
- 5.Vohidov M., Maktabgacha tarbiya psixologiyasi, T., 1970;
- 6.Davletshin M., Qobiliyat va uning diagnostikasi, T., 1979;
- 7.Tokareva V., Talaba shaxsining axloqiy rivojlanish psixologiyasi, T., 1989;
- 8.G'oziyev E., Psixologiya fani XXI asrda, T., 2002;
- 9.G'oziyev E., Psixologiya, T., 2003;
- 10.Qodirov B., Layoqat psixologiyasi, T., 1989;
- 11.Shoumarov G., Oila psixologiyasi, T., 2000;
- 12.Karimova V., Ijtimoiy psixologiya, T., 1994.
- 13.Ergash G'oziyev.

²³ Shoumarov G., Oila psixologiyasi, T., 2000;

²⁴ O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil